

آسیب شناسی اخلاقی در آخرالزمان و راهکارهای قرآنی و روایی

معصومه جعفری^۱

چکیده

در عصر کنونی، گسترش آسیب‌های اخلاقی و تضعیف ارزش‌ها یکی از دغدغه‌های اساسی جوامع دینی، به‌ویژه در مواجهه با نشانه‌های آخرالزمان است. تشدید بحران‌های اخلاقی در این دوران، سلامت معنوی و اجتماعی جامعه اسلامی را با تهدید جدی مواجه می‌سازد. این تحقیق به بررسی آسیب‌شناسی اخلاقی در دوران آخرالزمان با تکیه بر منابع قرآنی و روایی می‌پردازد. هدف اصلی پژوهش، شناسایی و تحلیل چالش‌های اخلاقی محتمل در این دوره، از جمله انحطاط اخلاقی در میان اقشار مختلف جامعه مانند دانشمندان دینی و روشنفکران، و بررسی انگیزه‌ها و اعمال افراد تأثیرپذیر از تحولات آخرالزمانی است. این مقاله به شیوه توصیفی بوده و به دنبال ارائه راهکارهایی برای کاهش آسیب‌های اخلاقی و تقویت استقامت و انگیزه‌های معنوی در میان مسلمانان در عصر فتنه‌ها و تحولات اجتماعی است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که شناخت و رفع ضعف‌های اخلاقی، نه تنها مانع فروپاشی هنجارهای دینی و اخلاقی در جوامع اسلامی می‌شود، بلکه بستر مناسبی برای ایجاد جامعه‌ای مقاوم و رشدمحور فراهم می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: آخر الزمان، آسیب، اخلاق، راهکار، قرآن و روایات.

^۱ . طلبه سطح ۲، حوزه علمیه خاوران، هیدج.

مقدمه

گسترش چالش‌های اخلاقی و ضعف روزافزون معنویت در جوامع معاصر، موجب نگرانی اندیشمندان و متدینان نسبت به سرنوشت جامعه اسلامی در دوران آخرالزمان شده است. بحران‌های اخلاقی، هویت و امنیت فکری و اعتقادی مسلمانان را بیش از پیش تهدید می‌کند.

با توجه به تحولات اجتماعی و فرهنگی عصر حاضر و نشانه‌های گسترده آخرالزمان که در منابع دینی به آن اشاره شده است، بررسی و آسیب‌شناسی اخلاقی این دوران اهمیتی دوچندان یافته است. جوامع اسلامی امروزه با تهدیدها و چالش‌های متعددی در حوزه ارزش‌ها و اخلاقیات مواجه‌اند که شناخت ریشه‌های آن‌ها از منظر قرآن و روایات، می‌تواند راهگشای جهت‌دهی صحیح به زندگی فردی و جمعی مسلمانان باشد.

فهم ابعاد گوناگون آسیب‌های اخلاقی آخرالزمان، ضمن آنکه به بازشناسی ضعف‌ها و فرصت‌ها در حوزه تربیت دینی و اجتماعی کمک می‌کند، زمینه لازم را برای مقاوم‌سازی جامعه در برابر انواع فتنه‌های اخلاقی و فکری فراهم می‌آورد. تأکید بر این موضوع به ویژه با توجه به تاثیرپذیری اقشار مختلف از جمله دانشمندان، روشنفکران و اندیشمندان دینی در این دوره، ضرورت پژوهش حاضر را آشکار می‌سازد. حال سوال اصلی این است که آسیب‌شناسی اخلاقی در آخرالزمان و راهکارهای قرآنی و روایی چیست؟

سوالات فرعی: ۱- مفهوم آسیب‌شناسی اخلاقی چیست؟

۲- مفهوم آخرالزمان در قرآن و روایات چیست؟

۳- جایگاه اخلاق در اسلام؟

۴- راهکارهای قرآنی و روایی برای مقابله با این آسیب‌ها چیست؟

در مورد پیشینه مقاله می‌توان مقالاتی که حول محور موضوع بحث شده اند نام برد:

۱- مقاله «آسیب‌شناسی اخلاقی آخرالزمان» از مهدی نیلی پور ۱۳۸۰ش؛ این مقاله به دنبال آسیب‌های آخرالزمان بوده و خیلی کم از قرآن و روایات اشاره شده است.

۲-مقاله «آسیب های آخرالزمان از قرآن و روایات» از صدیقه مرادی ۱۴۰۳ش؛ هدف این مقاله بررسی «آسیب های آخرالزمان از منظر آیات و روایات» است.

۳-مقاله «آسیب شناسی عوامل ظهور تمدن نوین اسلامی براساس آموزه های قرآن کریم و روایات اسلامی» از محمد جانی پور ۱۳۹۳ش؛ این مقاله نیز به دنبال آسیب شناسی همگام با ظهور تمدن نوین اسلامی می باشد.

با توجه به پیشینه ذکر شده هر کدام از این منابع تنها به آسیب شناسی اخراالزمان اشاره کرده اند در حالی که در این مقاله به دنباله ارائه راهکارهای قرآنی و روایی می باشد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- اخلاق

«اخلاق» جمع «خُلُق» و «خُلُق» می باشد. خُلُق به معنی قوا و سجایا و صفات درونی است که با چشم دل دیده می شود.^۱ در اصطلاح «اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است» یا «علمی است که از ملکات و صفات خوب و بد و ریشه ها و آثار آن سخن می گوید». غربی ها هم از علم اخلاق تعاریف مختلفی ارائه داده اند، مثلاً «علم اخلاق عبارت است از تحقیق در رفتار آدمی به آن گونه که باید باشد». یا «مجموع قوانین رفتار که انسان به واسطه مراعات آن می تواند به هدفش برسد».^۲

خُلُق به صورت ظاهری انسان مربوط است.^۳ خُلُق گاهی به معنای قوای غریزی فطری و طبیعی و گاهی به افعال صادر از آنها گفته می شود.^۴ در اصطلاح علم اخلاق، خُلُق ملکه نفسانی است که به اقتضای آن، کارها به آسانی و بدون نیاز به تامل از انسان سر می زنند.^۵ علم اخلاق علمی است که از خُلُق و ملکات نفسانی بحث می کند^۶ و علم به احوال قلب، یعنی صفات و ملکات پسندیده و ناپسند که انسان را به نجات، سعادت و قرب حق تعالی یا هلاکت و شقاوت می افکند و راه درمان آنها را بیان می کند.^۷

امام خمینی خُلُق را حالتی در نفس می داند که انسان را به عمل دعوت می کند و به واسطه ریاضت نفس، تفکر و تکرار به دست می آید.^۸ ایشان علم اخلاق را علم به منجیات و

۱. ابن مسکویه، تهذیب الاخلاق، ص ۵۱

۲. مصباح یزدی، فلسفه اخلاق، ص ۹

۳. راغب اصفهانی، مفردات، ۲۹۷؛ زبیدی، تاج العروس، ۱۲۴/۱۳؛ دهخدا، لغتنامه دهخدا، ۸۷۱/۶.

۴. راغب اصفهانی، الذریعه، ۱۱۳-۱۱۴.

۵. ابن مسکویه، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق، ۱۱۵؛ مدنی، ریاض السالکین، ۲۹۹/۳.

۶. طباطبائی، المیزان، ۳۷۰/۱.

۷. نراقی، جامع السعادات، ۳۷/۱.

۸. خمینی، چهل حدیث، ۵۱۰.

مهلکات خلّقی و تربیت قلب و ریاضت آن و همچنین علم به کیفیت تحصیل فضایل و رهایی از رذایل و علم به مبادی و شرایط آنها می‌داند.^۱

۲-۱- مفهوم آخرالزمان

آخر به بخش پایانی هر مجموعه گفته^۲، و زمان در لغت بر وقت کم یا زیاد اطلاق می‌شود^۳، و مقصود از آن در اینجا روزگار و عمر جهان است، «آخرالزمان» ترکیبی اضافی و به معنای بخش پایانی حیات دنیا است.

واژه آخرالزمان در قرآن به کار نرفته؛ اما مطالب گوناگونی درباره این موضوع از آیات قابل استفاده است، قرآن به‌طور کلی، جهانیان را به دو بخش پیشینیان «الأوّلین، المُستَقْدِمین» و پسینیان «الأخِرین، المُستَخِرین» قسمت کرده است^۴. افزون بر آن، آیاتی در قرآن از میراث‌بری زمین به وسیله صالحان و مستضعفان، پیروزی نهایی حق بر باطل و گسترش اسلام در سرتاسر جهان سخن می‌گوید که پس از وقوع بلاها و فتنه‌های بسیار محقق می‌شود^۵، این آیات با دوره پایانی دنیا ارتباط دارند^۶ و برخی از نشانه‌های قیامت که از آن به «أشْراط السَّاعَةِ» تعبیر شده^۷ نیز در این بخش واقعند.

آخرالزمان در روایات اسلامی در دو معنا به کار رفته است؛ مدت‌زمان بین آغاز نبوت پیامبر اکرم (ص) تا وقوع قیامت، و دیگری دوران ظهور امام دوازدهم (عج) بنابر برخی روایات^۸، پیامبر اکرم (ص)، پیامبر آخرالزمان دانسته شده است^۹. همچنین در بسیاری از روایات اسلامی اصطلاح

۱. خمینی، چهل حدیث، ۳۸۷.

۲. حسینی کفوی، الکلیات، ج ۱، ص ۶۲.

۳. ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۶، ص ۸۶.

۴. واقعه: ۱۳-۳۹-۴۹؛ حجر: ۲۴.

۵. اعراف: ۱۲۸.

۶. مطهری، قیام و انقلاب مهدی، ص ۵-۶.

۷. محمد: ۱۸.

۸. اربلی، کشف الغمه، ۱۴۳۳ق، ج ۴، ص ۱۹۹.

۹. مجلسی، بحارالانوار، ۱۴۰۳ق، ج ۹، ص ۲۸۶.

زمان غیبت، انتظار فرج است»^۱؛ این انتظار فرج باعث همبستگی جامعه و افزایش تلاش‌های فردی و اجتماعی برای اصلاح و تقویت ایمان می‌شود.

از سوی دیگر، مصلحان و شخصیت‌های فکری و اجتماعی در زمان حاضر نیز می‌توانند با ارائه تفکرات اصلاح‌طلبانه، برطرف کردن مشکلات و معضلات اجتماعی و دعوت به وحدت و همدلی مؤثر واقع شوند. بر اساس آموزه‌های اسلامی، مصلحان به عنوان افرادی که در برابر انحرافات می‌ایستند و جامعه را به سمت تحقق ارزش‌های انسانی و دینی هدایت می‌کنند، شناخته می‌شوند. در این راستا، پیام‌های اجتماعی و دینی آنها باید بر پایه بیداری، آگاهی و اصلاح اجتماعی بنا نهاده شود تا در نهایت به تحقق اهداف بلندمدت انتظار فرج و ظهور مصلح جهانی کمک کند. در این فرآیند، مهم است که جامعه به بهبود رفتارها و تقویت اعتقادات خود به عنوان پیش‌نیاز ظهور توجه کند و به سمت همیاری و همکاری در حل بحران‌ها حرکت کند.^۲

^۱ . بحارالانوار، ج ۵۲، ص ۱۲۸؛ موسسه معارف اسلامی، معجم احادیث الامام المهدی، ج ۱، ص ۲۶۸.

^۲ . طاهری، مقاله انقلاب و انتظار، فصلنامه انتظار، ص ۱۳۰.

نتیجه گیری

در بررسی آسیب‌شناسی اخلاقی در آخرالزمان، به وضوح می‌توان شاهد فروپاشی ارزش‌های انسانی و اخلاقی، افزایش ناهنجاری‌ها و فساد اجتماعی بود. این آسیب‌ها، ریشه در غفلت از تعالیم الهی و دور شدن از ارزش‌های اخلاقی قرآنی و روایی دارند. بی‌اعتنایی به فریضه‌ها، گسترش گناهان و افزایش سوءظن و تهمت، از جمله شاخصه‌های این آسیب‌شناسی است. در مواجهه با این چالش‌های اخلاقی، راهکارهای قرآنی و روایی، راهنمایی جامع و دقیقی را ارائه می‌دهند. توجه به آموزه‌های قرآن کریم در خصوص تقوا، بصیرت و پرهیز از تبعیت از هوای نفس و همچنین بهره‌گیری از تجربیات و رهنمودهای اهل بیت (ع) در شناخت و مقابله با بدعت‌ها و انحرافات اخلاقی، از ضرورت‌های اساسی است. راهکارهای قرآنی و روایی، به عنوان یک نقشه راه، برای مقابله با آسیب‌های اخلاقی در آخرالزمان، شامل تقویت ایمان، تقوا، و بصیرت، تشویق به عمل صالح و پرهیز از گناه، و همچنین ترویج تعاملات اخلاقی و انسانی مبتنی بر رحمت و مهربانی است. به‌طور خلاصه، تحقق اخلاق‌مداری صحیح در جامعه، نیازمند بازگشت به منابع اصیل اسلامی و عمل به دستورات الهی و پیروی از راهنمایی‌های رسول خدا(ص) و اهل بیت(ع) است. این راهکارها، نه تنها به مهار آسیب‌های اخلاقی در آخرالزمان کمک می‌کنند، بلکه کلید سعادت فردی و اجتماعی در هر زمان و مکانی می‌باشند.

منابع

✽قرآن کریم.

✽نهج البلاغه؛ ترجمه محمد دشتی.

۱. امام خمینی، روح الله، **چهل حدیث**، تهران: انتشارات موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۹۵ ش.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، ۱۵ جلد، دار صادر - بیروت، چاپ: سوم، ۱۴۱۴ ق.
۳. ابن مسکویه، احمد بن محمد، **تهذیب الاخلاق**، تهران: موسسه انتشارات عرفان (ح ن بین الملل)، ۱۳۹۴ ش.
۴. اربلی، علی بن عیسی، **کشف الغمّه**، مشهد: انتشارات شریف الرضی، ۱۳۷۹ ش.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی، **جامع الاخبار**، قم: انتشارات عصر ظهور، ۱۳۹۷ ش.
۶. _____، **امالی**، قم: انتشارات کتابچی، ۱۳۹۰ ش.
۷. ابن شعبه، حسن بن علی، **تحف العقول**، قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیة بقم، مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۳۶۳ ش یا ۱۴۰۴ ق.
۸. بخاری، محمد بن اسماعیل، **صحیح بخاری**، مصر: جمهوریة مصر العربیة، وزارة الاوقاف، المجلس الاعلی للشئون الاسلامیة، لجنة إحياء كتب السنة، ۱۴۱۰ ق یا ۱۹۹۰ م.
۹. پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، قم: انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۰ ش.
۱۰. ترمذی، محمد بن عیسی، **صحیح ترمذی**، تهران: موسسه انتشاراتی حسینی اصل، ۱۳۹۷ ش.
۱۱. حیدری نسب، علیرضا، **حاکم نیشابوری و المستدرک علی الصحیحین**، تهران: انتشارات شرکت انتشارات علمی و فرهنگی (آموزش انقلاب اسلامی)، ۱۳۹۰ ش.

۱۲. حسینی کفوی، ایوب بن موسی، *الکلیات*، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۱۹ق - ۱۹۹۸م.
۱۳. دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۷۷ش.
۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *مفردات ألفاظ القرآن*، ۱جلد، دار القلم - بیروت، ۱۴۱۲ق.
۱۵. _____، *الذریعه الى مکارم الشریعه*، قم: انتشارات شریف الرضی، ۱۳۷۳ش.
۱۶. طاهری، سید مهدی، *مقاله انقلاب و انتظار*، فصلنامه انتظار، ش ۲، ۱۳۸۸ش.
۱۷. طبرسی، میرزا حسین نوری، *مستدرک الوسائل*، قم: انتشارات آل البيت، ۱۳۶۹ش.
۱۸. طباطبایی، محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ۲۰جلد، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ: ۲، ۱۳۹۰ق.
۱۹. قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۹۱ش.
۲۰. قمی، علی بن ابراهیم، *تفسیر القمی*، قم: انتشارات دارالحجّه، ۱۳۷۴ش.
۲۱. کاظمی، مصطفی بن ابراهیم، *بشاره الاسلام فی علامات المهدی*، قم: انتشارات مکتبه الحیدریه، ۱۳۸۹ش.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، تهران: انتشارات دار الثقلین، ۱۳۹۳ش.
۲۳. مطهری، مرتضی، *قیام و انقلاب مهدی*، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۵ش.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، ۲۸جلد، دار الکتب الإسلامیة - ایران - تهران، چاپ: ۱۰، ۱۳۷۱ش.
۲۵. _____، *پیام قرآن*، قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹ش.
۲۶. مصباح یزدی، محمدتقی، *اخلاق در قرآن*، تهران: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹ش.
۲۷. مقدسی شافعی، یوسف بن یحیی، *عقد الدرر فی اخبار المنتظر*، قم: انتشارات کتاب جمکران وابسته به مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۶ش.
۲۸. موسسه معارف اسلامی، *معجم احادیث الامام المهدی*، قم: مسجد مقدس جمکران، ۱۴۲۸ق.

۲۹. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (عليهم السلام)*، ۱۱۰ جلد، دار إحياء التراث العربي - لبنان - بيروت، بی تا.
۳۰. مدنی، علی خان بن احمد، *رياض السالكين*، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۹۵ ش.
۳۱. مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، *تاج العروس من جواهر القاموس*، ۲۰ جلد، دار الفكر - بيروت، چاپ: اول، ۱۴۱۴ ق.
۳۲. مصباح یزدی، محمد تقی، *فلسفه اخلاق*، تهران: انتشارات شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۱ ش.
۳۳. نیلی پور، مهدی، *آسیب شناسی اخراالزمان*، نشریه موعود، شماره ۳۳، ۱۳۸۱ ش.
۳۴. نجف آبادی، قربانعلی، *مبارزه با فساد در حکومت علوی (ع)*، نشریه حکومت اسلامی، شماره ۱۷، ۱۳۷۹ ش.
۳۵. نراقی، مهدی بن ابی ذر، *جامع السعادات*، ۳ جلد، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات - بيروت (لبنان)، چ ۴، بی تا.
۳۶. یزدی حائری، علی، *إلزام الناصب فی اثبات الحجج الغائب*، بيروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۲۲ ق یا ۲۰۰۲ م.